

NÉMETH ZSÓFIA

„A humánium nevében”

SZÉPVÖLGYI ALIZ NYOMÁBAN,
AVAGY A HAJNÓCZY PÉTER-HAGYATÉK ELVARRATLAN SZÁLAI

Hajnóczy Péter hagyatéka még közel negyven évvel halála után is különleges nyomokat rejt az utókor számára. A IV. számú doboz nem csupán a Nagy Tamás által felhasznált és később publikált *Az elkülönítő* dokumentumanyagát őrizte meg a szakadt kartonhéjába csomagolva. Az interjúk és feljegyzések tömegében bújt meg többek között Szépvölgyi Aliz portréfotója, és a később (szintén Nagy Tamás által) közölt *Nyugtalan éjjel* című verse is.

Szépvölgyi Aliz irodalmi hagyatékát Nagy Tamás (a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar egykori docense) vezette be az irodalmi köztudatba. Hajnóczy szociográfiájának kutatása során, 2012 őszén, Hosszúné Nyári Ildikó főnövér segítségével került Szegedre a Szépvölgyi-hagyaték az Intaházi Pszichiátriai és Rehabilitációs Központ padlásáról. Nagy Tamás a kutatás eredményeként szerkesztett nagysikerű kötet kiadását követően,¹ a Szépvölgyi-hagyatékról, illetve a bennfoglalt *A humánium nevében* című életrajzi regényről csak 2016-ban publikált egy rövid cikket.² Az említett szöveg, azon túl, hogy beszámol a Szépvölgyi-szövegekről mint a Hajnóczy-hagyaték mellékletéről, erős párhuzamba állítja a két szövegegyüttest.

2018 tavaszán kezdtem meg Nagy Tamás engedélyével és ösztönzésére a teljes hagyaték feltárását és rendszerezését, a Hajnóczy Péter Hagyatékgondozó Műhely keretein belül. A kutatás során elsőként a szövegek rendezésére, az egyes írások elkülönítésére és digitalizálására került sor. A 2018. október 18-án megrendezett *(Perzsia Szegedre jön!)* Hajnóczy Péter-konferencián mutattam be a kutatás addigi eredményeit, vázoltam további céljait. Jelenleg a hagyaték anyagainak szerkesztése, sajtó alá rendezésének előkészítése zajlik egy önálló kötetkiadás reményében.

A szövegrendezés során készült el a Szépvölgyi-hagyaték leltára: versek, novellák (*Ahmed kán viadala*, *Sikongó műszerek*), egy kisregény (*Fekete mozivászon*) és az életrajzi regény (*A humánium nevében*). A Hajnóczyval való sajátos irodalmi összefonódás nehezen elhatárolhatóvá teszi a hagyatékot (kiemelten *A humánium nevében* életrajzi regény esetében) *Az elkülönítő* műfajától és irodalmi jellegétől, így összetett feladatot állít a kiadás munkálatai elé: Hajnóczy Péter szövege eredetileg szociográfiaként volt hivatott felhívni a figyelmet a szociokulturális problémákra, és ennek jegyében minél több területen igyekezett hitelesíteni *Az elkülönítő* dokumentációját. (Ide tartoznak a levelezések, és a hivatalos egészségügyi adatok, orvosokkal és más egészségügyi dolgozókkal készített interjúanyagok is.) Ezzel ellentétben a

¹ Hajnóczy Péter: *Jelentések a sülyesztőből*, szerk. Nagy Tamás, Magvető, Budapest, 2013.

² Nagy Tamás: *A humánium nevében: egy regény, amit nem Hajnóczy Péter írt (és mégis)*, Tempevölgy, 2016 (VIII.)/4.

Szépvolgyi életrajzi regény fordított módon működteti a benne foglalt információkat: bár hitelenségét alátámasztja a szerző előléte, a szöveg vallomásos műfaja és később Hajnóczy munkája is, mégsem tekinthető hiteles, szociografikus elbeszélésnek.

Azzal szemben, hogy a Szépvolgyi-regény narratív szerkezete erősen dokumentáló, életrajzi jellegű, mégis néhol a valós események, helyszínek és szereplők esetében fiktív jellemzőkre hívta fel a figyelmet dr. Konta Ildikó klinikai szakpszichológus. Ezek tudatában a hagyatéki kiadás kizárólag irodalmi szemléletű lehet, így erősen el kell határolni *Az elkülönítő* dokumentumanyagától és annak feltételezett utóéletétől.

Bár kérdéses, hogy a közvélemény előtt *elkülöníthetővé* tehető-e a Szépvolgyi-féle szöveg univerzum Hajnóczy szociográfiájától: az alábbi rövid összefoglaló célja, hogy olyan irodalmi szempontokat, értelmezési lehetőségeket vessen fel, melyek segítségével megbizonyosodhat a jövőbeli Szépvolgyi Aliz-olvasó: értékelhetőek és értelmezhetőek a fennmaradt szövegek az életrajz dramatizálása/traumatizálása és a kultuszépítés mozzanatai nélkül is.

A hagyatéki szövegekben kirajzolódó ideológiai és vallási meggyőződés rapszodikus változásai párhuzamba állíthatóak a mozgalmas történelmi időszak eseménytörténetével. A szerző életrajzi regényében is tesz utalást a történelmi változások keltette társadalmi zavarokra: a kommunista éra jellemzően ateista meggyőződése után Kádár János nevével fémjelzett *puha diktatúra*, majd 1989-ben a rendszerváltás követték egymást. Szociografikus szempontból figyelemre méltó ívet mutat a korszakokkal együtt változó egyéni érdeklődés: kezdetben az ateizmus és a kommunista pártba vetett meggyőződéses hit együttese, ezt követően a Pártbizottság által kismimizett egyén csalódása mutatkozik meg a Szépvolgyi-szövegekben. Később a katolicizmusba vetett hit, végül a spiritualitástól és asztrológiától, az okkult mágiáig terjedő érdeklődés nyert teret.

A dokumentumok és a fennmaradt irodalmi szövegek által körvonalazódik egy, a hivatástól a spiritualitás felé történő elmozdulás. Az említett irányváltás pedig az irodalmi szövegekre is hatást gyakorolt. A spirituális jegyek, az asztrológiai számítások és egyéb motívumok jelenléte a szövegekben határozottan kimutatható. Szépvolgyi Aliz fennmaradt kötetei is ezt az elmozdulást támasztják alá. Az olvasmányok meghatározó tapasztalata a transzcendens jelenlét keresése/bizonyítása, a jóslás mint *önsors-építés* és az irányítás vágya. Mintha az író a rehabilitációt megelőző évek hányatott sorsára keresné a magyarázatot, egyben törekedve egy új élet megteremtésére. Saját kortársaihoz hasonlóan Hajnóczy Péter is a jóga tanulmányozásában, a hagyományos keresztény vallási centrumtól keletre, más népek misztériumában keresett új utakat.

Leginkább Szépvolgyi Aliz versei mutatják be átfogóan az életmű haladási irányát. A verscímek egyértelműen sugallják a sajátos én-elbeszélés tematikáját, azokat a főbb életeseményeket, melyeket a szerző megörökít a prózai folyamataiban is. Összesen huszonhárom vers található a hagyatékbán, melyek a gyakori szövegvariánsok sokszorozása és az esetleges duplikációk miatt harmincnégy külön versként kerültek a leltárba. A versek címei:

Szerencse, Az élet vize, Vallomás, Epilóg, Thais, Vallató vallomás, Orestest várva (Bp. 1978. december 2.), Ének a FŐMÓ-ról, Farkas visszhang, A mélységből / Halálának évfordulójára, Könyörgés a céltalanhoz, Mi a halál?, Meghasonlás, A nevem / Jancsek Géza emlékére, Színek, Idegdráma, Szerelem, Ősz, Sanbenitóban, A kiválasztott... , Kenyér és só helyett (Bp. 1963. június 2.), Szerelmen innen és túl, Fegyvertelenül.

A prózai írások esetében a kutatás nehézségét a szövegek sokszorozása, a mottók és címadások rengetege jelenti. Mindez egyben figyelemre méltó ívet jelez az irodalmi csiszolódás, esztétizálódás folyamatában. Az elbeszélésekre (véltetően Hajnóczy hatására) jellemző az intertextuális eszközök használata. Bár a korai szövegek/szövegváltozatok csak elenyésző szövegközi kapcsolatot mutatnak, a későbbi vagy javított szövegminták esetében ellenben több intertextuális kapcsolódás mutatható ki. A szövegvariánsok ilyenemű változása önmagában is irodalmi értelemben vett fejlődést, esztétizálódást jelez, eltolódást a dilettantizmustól a szakmai alkotómunka felé. A két főbb prózai írás, a *Viadal Ahmed kánnal* és *A humánus nevében* mutatja egyértelműen az intertextusok funkcióját. A beemelt szövegek főként monológok és monológ-részletek, melyek mindig a főhős megszólalásait rögzítik (*Ahmed kán*, Herczeg Ferenc: *Bizáncz* című drámája, és *Johanna*, Sartre: *Az altonai foglyok*). A szövegközi idézetként vagy a teljes szöveg mottójaként beemelt intertextusok hivatottak párhuzamot teremteni a két főhős között (*Ahmed-Aliz / Johanna-Aliz*). Az irodalmi karaktereknek ez a fajta összehangolása kialakítja a „szinkronolvasás” lehetőségét. Valamint, az irodalmi „gazdaságosság” jegyében, egy már elsajátított szövegismeretre alapozva teremt meg saját karaktereinek morális hátterét, figurális mélységeit.

A hagyatéék legjelentősebb szövege kétség kívül az életrajzi regény, melynek keletkezésében nagy szerepet játszott a rehabilitációt segítő írásterápia. A terápia lelki folyamatai alátámasztják az idealizálás relevanciáját – egy esetleges idegi betegség feltételezése pedig önmagában cáfolhatja az életrajz hitelességét egy szociografikus szöveg esetében is. Az utóbbiakat támasztja alá az énközpontú írásmód is, mely ugyan indokolt, de túlzóan meghaladja az életrajzi műfaj konvencionális arányait. Így a regény sajátos elbeszélésmódja mindenképpen kapcsolódik a traumafeldolgozás irodalmi hagyományaihoz.

Aliz regénynarratívájának középpontjában saját erősen idealizált karaktere áll, ebből a perspektívából pedig nem nyílik-nyílhat lehetőség a többi szereplő (beteg, orvos, barát stb.) motivációját, háttértörténetét megvizsgálni. A szöveg irodalmi jellegét igazolja az a tény is, hogy Aliz, Hajnóczyval ellentétben, nem folytatott kutatómunkát az önéletrajz írásakor, sem a hagyatéékban szereplő dokumentumok, sem dr. Konta Ildikó szerint. A tényinformációkra való törekvés, Hajnóczy Péter interjújával szemben, a hagyatéeki szövegekben teljes hiányt mutat, a történet többnyire nyomokövetetetlen (dátumok, földrajzi helyek, kezeléseik stb.). Az irodalmi jelleget látszik alátámasztani az a tény is, hogy Hajnóczy Péter és Szépvölgyi Aliz kapcsolata megmaradt *Az elkülönítőhöz* tartozó interjúkat követően is. Ezt egy Hajnóczy Péterhez írt levél is bizonyítja (*kelt: 1978., dec. 30.*). A levél mellett (melyben Aliz beszámol a regényírás fejleményeiről és másik két novellájáról) erős gyanúval élhetünk, hogy nem csupán az azokról szóló beszámoló, de magukat a szövegeket is postázta Hajnóczynak. A feltételezhetően Hajnóczy által korrektúrázott szövegek alapján egyértelmű, hogy a kéziratok irodalmi megmérettetésre kerültek az akkor már „szakmai” kapcsolatokkal rendelkező íróhoz. Aliz megemlíti az 1972-es interjúban motivációját, mely a szövegek kiadatására irányul. Ezt a célját nyomatékosítja Hajnóczyhoz címzett 1978-as levelében.

A prózai írások tárgykörében meg kell említeni azt a szövegeket átható kohéziós erőt, mely egyértelműen Szépvölgyi Aliz személyisége köré csoportosítja az írásokat. Ez a központi tapasztalat lehetővé teszi a prózai művek esetében a lineáris olvasást: hozzávetőlegesen megállapítható a szövegek időrendi sorrendje (a pontos keletkezéstől függetlenül) Szépvölgyi Aliz életútjának vonatkozásában. Ennek megfelelően a *Viadal Ahmed kánnal* és a *Sikongó*

műszerek című szövegek egyértelműen a Zalaapáti Elmebetegeket Ápoló Szociális Otthonba való beutalás előtti időben „játszódnak” mint fikciós, bár életrajzi adatokon alapuló írások. A *Fekete mozivászon* című kisregény már az 1972-es évet követő, intézettől független élet tapasztalatain alapul.

A *Fekete mozivászon* című kisregény egy 56 gépírt oldal terjedelemben fennmaradt hiánytalan szöveg. Az életrajzi regényhez hasonlóan több szövegvariációja tartozik a hagyatéki leltárhoz. A négy külön szövegváltozathoz két külön lehetséges lezárás társul. A kisregény a hagyatékek egyetlen kész szövege, melynek tisztázott példánya mutatja a publikálásra irányuló szerzői szándékot.

A kéziratok rendszerezésének eredményeként megállapítható: a kezdetben novellaként tervezett szöveg végül kisregénnyé fejlődött. Ezt támasztja alá a több kézirat címodalán szereplő „*Mozinovella*” megjegyzés is. Később (a szövegterjedelem igénye szerint) a szerző javította a címodalakat, így a véglegesített kézíraton a „*Mozinovella*” megnevezést a *Fekete mozivászon* cím váltja fel. A műfaji változás során került sor a mottó feltüntetésére is. Két mottóvariáns szerepel a szövegek között:

„*A beteg ember olykor gyűlöletes, de sohasem gyűlölni való.*” Szépvölgyi A.

A fenti mottóvariációhoz érdekes cím társul (1. fejezet címe), mely utal a *Száll a kakukk fészkére*³ című mozifilmre (főszerepben Jack Nicholson). A feltüntetett fejezetcím:

„*Játszhatta volna Jack Nicholson...*”

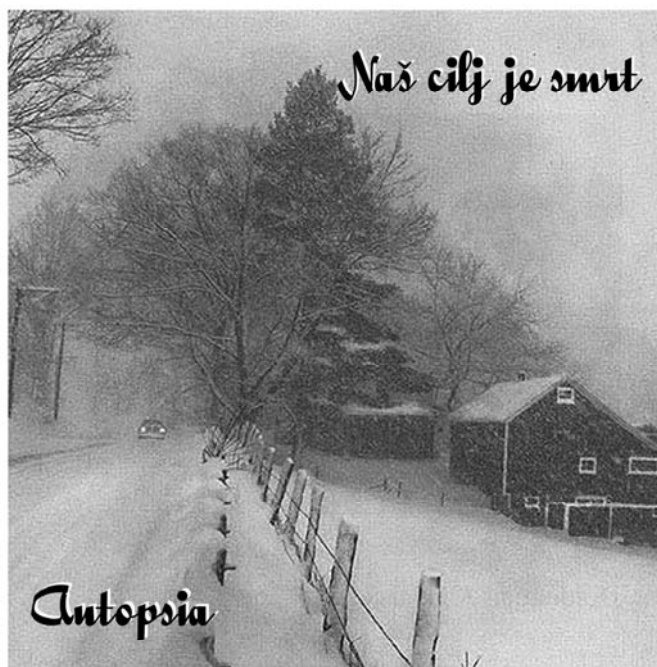
A filmadaptációt, Milos Forman rendezésében 1977. május 19-én kezdték vetíteni a magyar mozik, így a *Fekete mozivászon* címmel ellátott szöveg keletkezése is ehhez a dátumhoz kapcsolódik.

A kutatás során egyértelművé vált: a kisregény történetbeszélése erőteljes életrajzi vonásokat tartalmaz. Az életrajzi regény és a versek (a lírai műnem jellemzői okán) feltehetően mind egyéni traumafeldolgozás dokumentációi, melyek központjában az intézetben töltött idő tapasztalatai állnak. Ezáltal a kisregény különleges helyet foglal el a Szépvölgyi-hagyatékban, tekintettel a hangsúlyos „civil” témaválasztásra. Az elbeszélő, szemben a többi prózai szöveggel, egy, az egészségügytől független, szabad női főszereplőt jelenít meg. Az előzőektől eltérően megvalósul a szerepcserre segítő és segített között. A főszereplő, Edit története párhuzamba állítható az író rehabilitációt követő személyiségével. Így akár az életrajzi regény folytatásaként is értelmezhetővé válik a szöveg. A szerepcserét illetően: bonyolult szerelmi szál formájában teljesedik ki a beteg és gyógyító karakterek jellemképe. Edit sokat sejtető empátiával fordul rideg felettese, egyben reménytelen alkoholista-szerelme felé. A gyógyulás, mely az életrajzi regényhez hasonlóan (Géza alakja) egyetlen lehetőség a szerelem beteljesülésére, itt is kudarcba fullad. Ezzel konzerválni látszik az életműben visszatérő motívumként értelmezett szerelmi kudarcot.

Egy lehetséges szövegkiadás tekintetében figyelemre méltó a Szépvölgyi-szövegek lineáris és tematikus kapcsolata. (Az én-elbeszélések módszeresen követik egymást a hagyatékban: pl. *A humánus nevében* című regény történetéhez folytatólagosan kapcsolódik a *Fekete mozivászon* című kisregény.) Így, a szövegek együttes publikálása, kötetberendezése – narratív és formai szerkesztéseket követően – harmonikus szöveghatást képezne. Tekintettel *Az elkülönbítő* által képzett határozott olvasói percepciókra, a Szépvölgyi-szövegek független köz-

³ Ken Kesey: *One Flew Over The Cuckoo's Nest*, Viking Press, Signet Books, 1962, ford. Bartos Tibor, *Száll a kakukk fészkére*, Európa, Budapest, 1972.

lése sem tenné azokat elszigetelhetővé az irodalmi előléttől, a szerzői névhez kapcsolható életrajzi jelentésektől, valamint a Hajnóczy-életmű által teremtett és teremthető különféle kontextusoktól. A kivételes és eddig hányatott sorsú Szépvölgyi-féle szövegegyüttes főképpen Hajnóczy által fémjelzett múltját felváltja a folyamatban lévő kutatásoknak köszönhető izgalmas jelen és az ígéretes jövő.

capable of making its own food; — opposed to *saprophyte*.

au'to-plas'tic (-plás'tík); *adj.* 1. Of or pertaining to autoplasty. 2. Adaptable to one's environment.

au'to-plas'ty (ô'tô-plás'tí), *n.* [*auto* + *-plasty*.] *Surg.* The repairing of lesions with tissue from the same body.

au'top-sy (ô'tôp-sí; ô'tűp-), *n.*; *pl.* -SIES (-síz). [Gr. *autopsia*, fr. *autoptos* seen by oneself, fr. *autos* self + *optos* seen.] 1. Personal observation; ocular view. 2. Inspection, and partial dissection, of a dead body to learn the cause of death, nature and extent of disease, etc.; post-mortem examination.

au'to-sta-bil'i-ty (ô'tô-stá-bíl'í.tí), *n.* *Mech.* Stability due to automatic action of self-operative mechanism; also, stability due to inherent qualities, as shape.

chair; go; sing; then, thin; nature, verdure (118); 1
Numbers refer to §§ in Guide to Pronunciation. Explanations